

Prof. Dr. Erdinç SAYAN ile Söyleşi: Zihnin Doğası Üzerine [†]**[Interview with Prof. Erdinç SAYAN: On the Nature of Mind]**

Interviewers:

Murat ARICI *

Selçuk University

Mehtap DOĞAN **

Ankara Yıldırım Beyazıt University

Received: 20.12.2018 / Accepted: 21.12.2018

DOI: .....

Research Article

(Prof. Dr. Erdinç Sayan, 21 yıl Orta Doğu Teknik Üniversitesi Felsefe Bölümünde öğretim üyeliği yaptıktan sonra, akademik çalışmalarına daha fazla yoğunlaşabilmek için 2015 yılında aynı üniversiteden emekli olmuştur. Analitik felsefenin ve zihin felsefesinin farklı alanlarında çeşitli eserler vermiş ve vermeye devam etmektedir. Fakat şöhretinin asıl kaynağı, yetiştirdiği öğrencilerin derin ve içten takdiridir. Analitik ve argümantatif bakış açısı, akademik titizliği ve çok iyi derecede İngilizcesi ile hem lisans hem de lisansüstü öğrencilerinin gönlünde taht kuran Prof. Dr. Erdinç Sayan, bugün, Türk üniversitelerinde hocalık yapan ve geçmişte öğrenciliğini yapmış pek çok felsefecinin üzerinde kalıcı bir etki bırakmıştır. Ankara'daki evinde, 05.12.2018 tarihinde bir öğle sonrası buluştuk. Oldukça samimi ve cana yakın tavırlarla bizi karşılayan değerli hocamızla yaklaşık üç saat süren sohbetimizde zihin felsefesinin çeşitli konuları üzerine konuştuk.)

[†] **Tarih / Date:** 05.12.2018. **Yer / Place:** Çankaya-Ankara, TURKEY. **Söyleşi Türü / Interview Type:** Yüz Yüze Görüşme / Face to Face Interview.

* **Interviewer Info:** Assoc. Prof. - Selçuk University, Faculty of Literature, Department of Philosophy, Alaeddin Keykubat Yerleşkesi, Selçuklu-Konya, TURKEY.

E-mail: pd.muratarici@gmail.com / Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-8697-8186>

** **Interviewer Info:** Res. Assist. - Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Philosophy, Esenboğa Yerleşkesi, Çubuk-Ankara, TURKEY.

E-mail: mdogan@ybu.edu.tr / Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-7209-1082>

To Cite This Interview: Arıcı, M. ve Doğan, M. (Söyleşiyi Yapanlar) (2018). "Prof. Dr. Erdinç SAYAN ile Söyleşi: Zihnin Doğası Üzerine [Yüz Yüze Görüşme]" *MetaZihin*, 1(2): 241-255.

Anahtar Kelimeler: materyalizm, işlevselcilik, Çince odası düşünce deneyi, açıklama gediği problemi, felsefi zombi, panpsişizm.

- Sayın Hocam, sizi biraz tanıyabilir miyiz?

- 1955 yılında Çanakkale'nin Çan kazasının Etili nahiyesinde doğdum. Ankara Gazi Lisesini bitirdikten sonra 1972 yılında ODTÜ Fizik Bölümüne büyük bir şevkle girdim. Orada çeşitli nedenlerle mutlu olamayınca ODTÜ Endüstri Bölümüne yatay geçiş yaptım. O Bölümü 1979 yılında bitirince yeni açılan ODTÜ Mantık, Bilim Felsefesi ve Bilim Tarihi Master Programına başladım. O programı 1981'de bitirip aynı yıl Ohio State Üniversitesi Felsefe Bölümüne Fulbright burslusunu olarak gittim. Oradan doktoramı 1994'de alıp ODTÜ Felsefe Bölümünde hocalığa başladım. 2015 yılında da oradan profesör emeklisi oldum. Şimdi evimde çalışmalarına devam ediyorum. Evliyim, çocuğum yok.

- Nasıl ve neden felsefeci olmaya karar verdiniz?

- Zaten "önemli ve derin" konularda düşünmeye liseden beri meraklı ve istekliydim. Fazla "dünyevi" konular ilgimi çekmezdi. ODTÜ İngilizce Hazırlık Okulu'ndayken asıl uğraşmam gerekenin felsefe olduğunu kavramaya başladım. Ama o zamanlar ODTÜ'de hatta Türkiye'de gitmek isteyebileceğim bir felsefe bölümü yoktu. Özellikle fiziğe ve genel olarak bilime çok meraklı olmakla birlikte beni en mutlu edecek alanın felsefe olduğunu düşünmeye başladım ve bu düşüncem zamanla güçlendi. Felsefeci olma kararımın kesinleşmesinde 1976 yılında Ankara'da düzenlenen "Klasik Çağ Araştırmaları Sempozyumuna" dinleyici olarak katılmamın rolü büyük oldu. Oradaki

felsefeci konuşmacılar beni etkilemiş, onlar gibi olmaya çok özenmiştim. Ne kadar önemli ve derin konularda konuşuyorlardı ve ne kadar entelektüeldiler! O sıralarda vasatça bir öğrencisi olduğum Endüstri Mühendisliği Bölümünden mezun olmayı sabırsızca bekledim. O bölümde öğrenciyken toplam altı tane felsefe/mantık dersi aldım. Bunların çoğu zorunluluk dışı aldığım derslerdi. Mezun olur olmaz benim için büyük bir şans olarak ODTÜ’de yeni açılan Mantık, Bilim Felsefesi ve Bilim Tarihi Master Programına başladım. O programın ilk öğrencisi, ilk mezunu ve ilk asistanı oldum. Programda Teo Grünberg, Cemal Yıldırım, Hüseyin Batuhan, Cemil Akdoğan, Harun Rızatepe ve Suvar Köseraif hocalar vardı. O programa öğrenci olarak kaydolduktan sonra felsefeciliğim resmen başlamış oldu ve bu günlere geldim.

- Sayın Hocam, fizik bölümünden felsefeye geçiş yapmış ve bilim felsefesi çalışmış birisi olarak size şunu da ek bir soru olarak sormak istiyoruz: Sizce bilim tarihi ve bilim felsefesi çalışanların temel bilimlerde eğitim almış olmaları gerekli mi? Çünkü felsefeciler ve tarihçiler de bu alanlara meraklılar. Hatta bilim tarihi alanında müstakil lisans programları açılmaya başladı. Bu konudaki düşüncelerinizi öğrenebilir miyiz?

- Bence öyle öğrencilerin bir bilim kültürü, bilim mantalitesi kazanmasında fayda var. Sadece liseden kalan matematik, fizik bilgisiyle bu alana girildiğinde, aradaki mesafeyi kapatmak için kişinin çok çalışması gerekir. Bence bunun ideal yolu fizik eğitimi almış olmaktır. Matematik de değil, fizik eğitimi çok iyi olur.

- Zihin felsefesi ile ilk defa nerede ve nasıl tanıştınız?

- Ohio State Üniversitesi Felsefe Bölümündeyken benim en çok merak ettiğim konulardan biri zihin felsefesi olmuştu. Robert Kraut’un zihin felsefesi dersini aldım. Bana göre o bölümün en iyi hocalarından biri olan Kraut espirili, çok zeki ve dersleri keyifli geçen biriydi. Daha sonra yazdığım, zihin felsefesi ile ilgili “Functionalism and the Mental” başlıklı yazım bölümde lisans-sonrası öğrencileri arasında her yıl düzenlenen Fink Prize Graduate Student Essay Competition’da birinci seçildi. Yayınladığım ilk yurt dışı makalem de zihin felsefesiyle ilgili “A Closer Look at the Chinese Nation Argument” oldu (bu yazım Academia.edu’daki sayfamda var).¹ Joseph Levine’in “explanatory gap” (açıklama gediği) olarak kavramsallaştırdığı problemi, çok benzer bir şekilde ve onun yayınından daha önce ben de düşünmüştüm. Fakat bugün için kendimi bir zihin felsefesi uzmanı addedemem. Aslında felsefede çok geniş bir yelpazeye yayılan ilgilerim ve çalışmalarım yüzünden (Academia.edu’daki profilime

¹ Bu eser için bakınız Sayan (1988).

bakanlar bunu görebilirler) felsefenin hiçbir alanında uzmanlaşmayıp büyük ölçüde amatör kaldım diyebilirim.

- Günümüzde zihinle ilgili en popüler görüş olan işlevselcilik (functionalism) hakkında ne düşünüyorsunuz?

- İşlevselciler zihnin bir input-output organizasyonu meselesi olduğunu söylerler. Onlara göre zihin çok karmaşık bir bilgisayar programıdır, bir software'dir. O software bizim beyinlerimizde çalıştırılıyor (run ediliyor). Beyin ise hardware'dir. Beynin input-output organizasyonu zihne karşılık gelen programı çalıştırmaya elverişli olduğu için beynimiz bir zihne ev sahipliği yapar. Ama ortada bir zihin olması için zihin dediğimiz programı (software'i) sadece beyin dediğimiz organda çalıştırmak şart değildir. Örneğin bir mekanik ya da hidrolik sistem insan beyni kadar karmaşık ve sofistike ise, o sistemde de zihin programı çalıştırıldığında sistemde zihin var demektir. Yani, işlevselcilere göre zihin olabilmesi için beyinde gördüğümüz spesifik nöro-biyolojik yapıların olması şart değildir.

Şimdi sizin işlevselciliğe ne kadar yakın olduğunuzu test edecek bir düşünce deneyi sunayım. "Analitik Zihin Felsefesinin Temel Problemlerine Bir Bakış" başlıklı makalemde de bahsettiğim bir düşünce deneyi bu.² Diyelim ki, yıllardır çok samimi olduğunuz bir arkadaşınızın bir gün kafası patlıyor, vücudu parçalanıyor gözünüzün önünde (belki bir trafik kazası sonucu). Bir de bakıyorsunuz ki arkadaşınızın biyolojisi normal insanlarınkinden çok farklıymış, meğerse. Onun birçok iç organının bizimkine hiç benzemediğini, örneğin kafatasının içinde beyin yerine garip, mavi, saydam, ahtapot kollarına benzer bir şeyler olduğunu görüyorsunuz. Bunları öğrendiğinizde, "ben bunca yıl bu arkadaşımın zihin var sanıyordum, meğerse yanılıyormuşum— yokmuş" mu dersiniz; yoksa "demek bambaşka biyolojik yapılarda da zihin olabiliyormuş" mu dersiniz? Eğer tercihiniz ikincisi ise siz zihin konusunda işlevselciliğe yakın, zihin olabilmesi için belli biyolojik yapıları şart koşan tip özdeşliği teorisine uzak duruyorsunuz demektir.

² Bu eser için bakınız Sayan (2012).

- Sayın Hocam, bu düşünce deneyiniz işlevselciliği özetlemek adına çok kıymetli bir yaklaşım, teşekkür ediyoruz. Aynı düşünce deneyi davranışçılık için de kullanılabilir gibi duruyor. Davranışçılar da diyecekler ki kaza geçiren arkadaşımızın biyolojik yapısının ne olduğu önemli değildir. Kafasının içinde taşıdığı yapının ne olduğu da önemli değildir. Şimdiye kadar olan davranışları onun zihne sahip bir insan olduğunu göstermeye yeterliydi. Katılır mısınız?

- Çok doğru. Davranışçılık tip özdeşliği teorisinden ve işlevselcilikten daha önce ortaya atılan bir teoridir. Davranışçılara göre, biz zihni tamamen gözlemlenebilir davranışlara indirgeyebiliriz. Bu teoriye göre, diş ağrısı çekmek, “ah dişim ağrıyor” diyerek ağrı kesici almak ya da alma eğiliminde olmak, elini ağrıyan dişi üzerine koymak, dişçiye gitmek vs. demektir. Bütün bu davranış seti bize diş ağrısının tanımını verir. Tabii bu yaklaşım çok eleştirildi. Denildi ki böyle davranış setlerine bakacağımıza bu davranışların kaynağına bakmalıyız. Nedir bu kaynak? Beyin. Bu da tip özdeşliği teorisinin ortaya çıkmasına yol açtı. Tip özdeşliği teorisi de benim az önce verdiğim örnek gibi birçok başka örnek ve düşünce deneyi ile eleştirildi ve bugün çok daha baskın bir akım olan işlevselcilik onun yerini aldı.

- Güçlü yapay zeka teorisinin temelleri de işlevselcilik ile atılıyor diyebilir miyiz?

- Güçlü yapay zekacılar da genellikle işlevselci olurlar. Onlar da zihnin bir program meselesi olduğunu söylerler. Bu teoriye göre, yeterince karmaşık ve uygun bir program işlevselcilikte olduğu gibi zihin için yeterlidir. Bir robotta o programı çalıştırmayı başardığınızda, “bu robot zihin sahibidir” diyebilirsiniz. Yapay zekacılar, işlevselcilerin yaklaşımlarını robotlarda, makinelerde ya da bilgisayarlarda uygulamalı olarak kullanmaya çalışırlar. Ancak teorik alt yapıları büyük ölçüde işlevselcidir ya da ona çok yakındır.

- Searle'ün meşhur Çince odası düşünce deneyi de tam olarak güçlü yapay zeka teorisine karşı iddialar içeriyor. Çince odası düşünce deneyi hakkında ne düşünüyorsunuz?

- Searle Çince odası düşünce deneyi ile zihnin aslında formel semboller içeren birtakım işlemlerden ibaret olmadığını göstermek iddiasındadır. Yani Searle, zihnin bir bilgisayar software'i gibi bir şey olduğunu savunan işlevselcilik, bilgisayarlısalılık (computationalism) ve güçlü yapay zeka görüşlerinin yanlışlığını göstermek ister. Bu düşünce deneyinde tamamen kapalı bir oda içerisinde hiç Çince bilmeyen bir insan vardır. Odanın bir duvarında iki tane yarık bulunmaktadır. Bunlardan birinden odaya üzerinde birtakım Çince sorular yazılı kağıtlar atılır ara sıra. Odadaki kişinin görevi bu kağıtlardaki soruların cevabını yine Çince olarak başka kağıtlara yazıp öbür yarıktan dışarı atmaktır. Odanın dışında soruları yazan Çinliler odadaki ikinci yarıktan kendilerine atılan kağıtları okuduklarında o kağıtlarda, kendilerinin birinci yarıktan attıkları sorulara gayet anlamlı, anlaşılır ve makul cevaplar bulurlar. Peki odadaki kişi tek kelime Çince bilmediğine göre bu anlamlı cevapları nasıl bulup dışardakilere iletebiliyor? Searle'ün Çince odasının içinde o kişinin Çince sorulara anlamlı cevaplar üretmesine yardım eden koca bir kitaplık dolusu manuelleler ve bilgisayarlar vardır. Kişinin bütün yaptığı, kendisine iletilen kağıtlardaki Çince sembollere, manuelleleri tarayarak (bilgisayarların da yardımıyla) Çince cevap niteliği taşıyan semboller bulup, anlamlarını hiç bilmediği bu sembolleri bir kağıda yazarak dışardakilere iletmektir. Öyle ki, odaya girdi olarak verilen soruların anlamlı ve makul cevapları dışarıya çıktı olarak iletilmiş olur. Yani oda sanki Çince bilen birisi gibi davranmaktadır ve Searle'e göre Turing Testini bile geçer—ki bu testi geçmek bir varlıkta zihin olduğunun göstergesi olarak sunulmuştu Alan Turing tarafından.

Buna rağmen, odaya Çince dilini *anlayan* ve dolayısıyla en azından linguistik anlama kapasitesine sahip bir zihin içeren bir varlık olarak bakamayız Searle'e göre. Çünkü odadaki şahıs Çince bilmediği gibi, odadaki manuel ve bilgisayarlara da Çince anlama yetisi atfetmek saçma olur. Buradan Searle'ün ulaştığı sonuç şudur: Çince odasında karmaşık birtakım formel-sembol işleme olayları olmaktadır ama yine de sezgilerimiz o odada Çince anlama kapasitesine sahip bir zihnin mevcut olmadığı yönünde karar verir. Diğer taraftan, eğer Searle haklıysa Turing'in önerdiği test bir varlıkta zihin olup olmadığını ortaya çıkarma konusunda başarısız bir testtir.

Çince odası bir zihin sahibi midir? MetaZihin'in bu sayısında çıkacak olan, eski bir öğrencimle birlikte yazdığımız "Being Mindful of Zombies and Phenombies" makalesindeki pozisyonumuz ışığında bu soruya "evet, Çince odasının bir zihni var"

diyebiliriz.³ Peki, Çince odasının bilinci var mı? Hayır, çünkü Çince odasının yönelimsel halleriyle (intentional states) uygun bir şekilde ilişkilendirilmiş (entegre olmuş) niteler (qualia) yoktur. Odadaki şahısta elbette niteler var, fakat onlar Çince odasının yönelimsel halleriyle gerektiği şekilde ilişkili değil. Odadaki durum “Zombies and Phenombies” makalesinde değindiğimiz, aynı beden içinde birbirinden ayrık ya da yalıtık olan bir zombinin ve bir fenombinin bulunması durumuna benziyor. Böyle bir bedende bir bilinç olmayacağını söylüyoruz o makalede. Çince odasında da durum aynı—bilinç yok.

Şimdi Çince odasının bize aslında neyi gösterdiği konusunda görüşlerimi sunmak istiyorum. Searle’ün orijinal versiyonunda, Çince odasının işleyişinin *mekanikliğine* bakarak onda dilsel anlama (ve dolayısıyla zihin) olmaz diyoruz. Çünkü hayatımızda gördüğümüz mekanik işleyişli şeyler bizde zihin sahibi oldukları izlenimini bırakmamış. Mekanik işleyişli bir sistem istediği kadar devasa ve karmaşık olsun, onda zihin ve anlama olmaz diye düşünürüz sezgisel olarak. Özellikle onun devasılığı basit birtakım mekanik işlemlerin çok sayıda tekrarlanması şeklindeyse.

Burada bir tür analogi argümanı var. Çince odasıyla mekanik bir şekilde çalışan ve bir zihni, dilsel anlama yetisi olmayan sistemlerle analogi kuruyoruz ve bunun sonunda Searle’ün istediği sezgilere sahip oluyoruz; sonuçta da Çince odasında anlama yoktur yargısına varıyoruz. Bu yargıların adil olmadığı, çünkü sadece bir odadan ibaret olan Çince odasının çevresiyle etkileşimde bulunabileceği bir gövdesi, algı organları falan olmadığı itirazı getiriliyor. Searle bu itiraz karşısında bize Çince odasına bağlanmış, onunla entegre olmuş insan görünüşlü bir robot versiyonunu sunuyor. Bu robot gövdenin de çevresinden duyu organları yoluyla aldığı impulsları yine tamamıyla salt sembol manipülasyonu prensibiyle işlediğini söylüyor. Ve robotlu versiyonda da zihin olmadığına dair sezgisel yargılarımızın değişmeyeceğini iddia ediyor.

Searle’ün Çince odasına entegre edilmiş robotundan biraz daha iyisi benim şu versiyonum belki de: Gerçek bir Çinlinin beynini çıkarıp—çok zalimce görünebilir ama bu sadece bir düşünce deneyi—yerine minyatür ve içinde bir homunculus (minnacık insan) olan ve bir insan beyni kadar hızlı çalışan bir Çince odası koyuyoruz. Bu homunculus Çince bilmiyor elbette. Sonuçta bu Çince-odası-beyinli Çinli gerçek bir Çinliden dış görünüşü ve davranışları açısından ayırt edilemiyor diyelim.

Peki ya bir arkadaşımızın kafası örneğin bir trafik kazasında patladığında onun kafatasında minyatür bir *Türkçe* Odası olduğunu görseydik ne olurdu? (Bize daha uygun olabilmesi için “Çince odasını” “Türkçe odası” olarak adapte edelim.)

³ Söz konusu eser için bakınız Sayan ve Aytekin (2018).

Arkadaşımızın kafatasının içindeki homunculus farz edin tek kelime Türkçe bilmiyor. Ama bu Türkçe-odası-beyinli arkadaşımız da Turing Testini geçiyor.

Önceki, kafatasında beyin yerine mavi, ahtapot kollarına benzeyen garip bir şeyleri olan arkadaşımız örneğindeki yargılarımızla *tutarlı olmak için*, kafatasında minyatür bir Türkçe odası taşıyan arkadaşımıza da bir zihin atfetmemiz gerekmez mi? “Ben bunca yıl bu arkadaşımda zihin var sanıyordum, meğerse yanılıyormuşum—yokmuş” mu dersiniz, yoksa “demek ki bilgisayarimsal (computational), yani salt sembol manipüle eden yapılarda *da* zihin olabiliyormuş” mu dersiniz? Önceki örnekteki yargılarımızla tutarlı olmak için, kafatasında minyatür bir Türkçe odası taşıyan arkadaşımıza da zihin atfetmek istersek o zaman Searle’e karşı çıkmış oluruz.

Ama burada daha önceki örnekteki benzer bir şekilde, “demek ki salt sembol manipüle eden yapılarda da zihin olabiliyormuş” demek o kadar kolay görünmüyor, çünkü burada sezgilerimiz duraklıyor. Her ne kadar dış görünüş itibariyle arkadaşımızın da bizim gibi bir zihni ve anlama yetisi olduğuna hükmetmek eğilimine girsek de, onun kafatasındaki minyatür Türkçe odası esas olarak *mekanik* bir şekilde işleyen bir sistem. Biz inanıyoruz ki, çok büyük sayıda ama hepsi de basit mekanik manipülasyonlar yapma üzerine kurulu bir sistemde zihin olmaz. Bu inancımız şimdiye kadar gördüğümüz bir sürü mekanik sistemde zihin olmadığına kanaat getirmemiz ve o sistemlerle bu Türkçe odasının mekanik işleyişini benzeştirmemizden, yani o sistemlerle Türkçe odası arasında analogi kurmamızdan kaynaklanıyor. O yüzden, başlangıçta dış görünüş itibariyle zihin atfetme eğiliminde olmamıza rağmen, arkadaşımızda beyin yerine Türkçe odası olduğunu görünce bu sezgisel yargımızı revize etmek, geri çekmek isteyebiliyoruz. (Searle’ün de arzusu bu olurdu tabii.)

Bahsettiğimiz ilk hikayede ise durum farklı: her ne kadar kafası patlayan arkadaşımızın beyni bizimkinden çok farklı bir organ görünümünde ise de (kafatasında mavi ahtapot kolları falan gibi şeyleri hatırlayın), yine de o garip beyin mekanik bir şeye benzemiyor. O beyin mekanik değil, bizim beynimiz gibi birtakım kimyasal olaylarla çalışıyor görünüyor. O yüzden ilk hikayedeki kafası patlayan kişiye zihin atfederken çok fazla zorlanmıyoruz.

Aslına bakarsanız bu yargı da bir analogiye dayanıyor: İnsanlarla ve zihni olduğuna inandığımız yüksek-düzeyle hayvanlarla olan deneyimlerimiz öyle hayvanlarda da zihinden sorumlu olan beynin bizimkine benzeyen bir biyokimyasal sistem olduğunu gösteriyor. Yani zihni olduğunu düşündüğümüz şeylerin hepsinde de—bunlar ister insan olsun ister yüksek-düzeyle hayvan olsun—biyokimyasal işlemlerle çalışan beyinlerin olduğunu gözlemleye gelmişiz.

Özetlersek: Searle'ün düşünce deneyi karşısında birbiriyle çatışan iki sezgimiz oluşuyor ve her iki sezgimiz de birtakım analogilere, ama farklı analogilere dayalı:

(1) Türkçe-odası-beyinli kişi *dış görünüş ve davranış bakımından* biz normal insanların dış görünüş ve davranışlarına benzediği için ona zihin atfetme eğilimindeyiz sezgisel olarak. (Unutmayalım ki, kendisiyle yıllardır yakın arkadaşlık etmişiz ve biz başka insanlara zihin atfederken – “diğer zihinler problemini” bir yana bırakırsak – normalde dış görünüş ve davranışa bakarız.) İşlevselciler bu sezgilerimize katılırlar. Onlar bir zihin olabilmesi için kafatasında ne olduğunun önemsiz olduğunu, ister beyin yerine tuhaf bir organ, ister minyatür Çince/Türkçe odası olsun fark etmeyeceğini söylerler.

Diğer taraftan,

(2) Türkçe-odası-beyinli arkadaşımızın kafatasındaki şeyin bizim kafatasımızdaki şeyden son derece farklı (özellikle de “mekanik”) olduğu bilgisi sezgilerimizi sarsıyor. Kafatasındaki şey tamamen mekanikse, dış görünüş ve davranışı ne olursa olsun o kişide zihin olamayacağını düşünür Searle gibi bazılarımız.

Özetle: Çince odası problemi (1) ve (2)'deki birtakım analogilerden kaynaklanan sezgilerimizin çatışmasını açığa çıkarıyor. İşlevselciler ve güçlü yapay zekacılar (1)'de bahsedilen sezgilere ağırlık verirler, Searle ve yandaşları ise (2)'de bahsedilen sezgilere. Bu sezgilerimizden hangisinin haklı olduğu meselesi ise kanımca şu aşamada çözümsüz.

- Sayın Hocam, bu çıkarımlar sadece sezgisel midir, eğer öyleyse bunun sebebi nedir?

Bu noktada elimizde sezgilerimizden fazla pek bir şey yok. Eğer elimizde yeterli ve doğru bir zihin teorisi olsaydı zihin hakkında ortaya çıkan problemleri, iddiaları ona göre değerlendirebilirdik. Şimdilik sezgilerimizle karar verme aşamasındayız. Ama ileride bu durum değişecektir. Fizikte nasıl birtakım sezgiler yanlış çıktıysa ve fizik biliminin gelişmesiyle revize edildiyse, zihin konusunda da revize edilen sezgiler olacaktır. Çünkü zihin felsefesi henüz az gelişmiş bir durumda, başlangıç aşamasında. Tarihi daha gerilere götürülebilse bile, zihin felsefesi modern anlamda 20. yüzyılda ortaya çıkmış bir disiplin. Davranışçılık 1920'li yıllarda, tip özdeşliği teorisi 1960'larda ortaya çıktı. Diğer disiplinler kadar eski bir tarihi yok. Şu an için zihin felsefesinin problemleri üzerine yargılarımızda sezgilerimizden çok daha fazla bir şey yok elimizde.

- Zihnin doğası konusunda size en ilginç gelen problemlerden biri nedir?

- Diyelim ki yeşil bir nesneye bakıyorsunuz. Eğer zihniniz beyninizde ise, o andaki yeşil renk algınızın da beyninizin bir yerlerinde olması gerekmez mi? Ama siz yeşil bir nesneye bakarken beyninizi güçlü bir mikroskopla inceleyecek olsak beyninizde herhangi

yeşil bir şey, yeşil beyin bölgeleri falan göremezdik. Yani *zihninizde* bir yeşillik, yeşil bir şeyler var ama *beyninizde* hiç öyle bir şeyler yok. Çok tuhaf ve ilginç değil mi? Eğer algıladığınız yeşil renk beyninizin bir yerlerinde değilse nerede o? Eğer beyninizde ise, beyninizin neresinde? (Aslında beyninizi açıp da orada yeşil bir şeyler görseydik, bu da pek tuhaf olurdu sanırım. Niye acaba?)

Bir aynalar artı mikroskop sistemiyle kendi beyninize kendiniz de baksanız siz de beyninizde yeşil bir şey göremezsiniz. Diğer bir deyişle üçüncü şahıslar sizin beyninizdeki yeşilliği göremezler ama siz yine de yeşil bir şeyler deneyimliyorsunuz.

Denebilir ki, beyinde tabii ki yeşil bir şeyler görmüyoruz, çünkü beyinden bize yeşilin dalga boyunda elektromanyetik dalgalar ileten bir şeyler, yeşil beyin bölgeleri falan yok. Bu doğru ama hâlâ şu soruya cevap değil: zihninizde yeşil bir şeyler olup da beyninizde olmamasını nasıl açıklayacağız eğer materyalist/fizikalist isek? Yani zihin beyinle ya da beyin bazı kısımları veya prosesleri ile aynı şeydir demek istiyorsak ve zihnin beyinden farklı bir şey olduğunu kabul etmiyorsak.

Yeşil bir yüzeye bakan birinin beynine baktığımızda o kişinin beyininde herhangi bir yeşillik gözleyemeyeceğimizi söyledik. Ama bu yeşillik mutlaka beyin *bir yerlerinde* olmalıdır. (Bunu söylerken tabii materyalist olduğumuzu varsayıyoruz. Bir töz düalist (substance dualist) için mesele basittir. Yeşil algısı, yeşillik, bedenden tamamen farklı olan zihinde ya da ruhta olan bir şeydir. Bedende elbette yeşil bir şey yoktur—o ruhtadır. Ruh ise gözlenebilir bir şey değildir.) Peki beyin neresinde olabilir bu yeşillik? Bunun tek makul cevabı şu gibi görünüyor: Beyinde yeşilliğin olduğu tek yer beyinde yeşille ilgili birtakım biyo-fiziksel olaylardaki nedensel bağlantıların “içlerinde” olabilir, ki bu nedensel bağlantıların içlerini gözlemek üçüncü şahısların

gözlemine kapalıdır. Üçüncü şahıslar ancak bu nedensel bağlantıların “dışlarını” gözleyebilir—yani yeşile bakan bir kimsenin beyinde oluşan nöral-kimyasal aktiviteleri vesaire. Beynin sahibi ise bu yeşilliği gözlemez; o yeşilliği “yaşar,” ya da daha alışlageldik bir terimle söylersek, o yeşilliği deneyimler. Aynı şekilde, örneğin biz acı, haz, koku, sıcak, soğuk vs. duyumlarımızı da gözlemeyiz; onları yaşar, ya da başka bir deyişle, onları deneyimleriz, hissederiz.

Şimdi burada bazı spekülatif, uçuk ve İngilizcede “half-baked” (yarı pişirilmiş) denen, yani çok fazla üzerinde düşünülüp geliştirilmemiş birtakım görüşlerimi aktaracağım. Ben yeşili üçüncü kişilerin gözleyememesini şuna benzetiyorum. Birbirini çekmekte olan ve yerlerinden oynamayacak şekilde yerleştirilmiş (fiks edilmiş) iki mıknatıs düşünün. Biz aslında bu iki mıknatıs arasındaki manyetik etkileşimin kendisini ya da “içini” de gözleyemeyiz. Yapabildiğimiz şey ancak bu etkileşimin bazı “yan etkilerini” ya da “dış etkilerini” gözlemektir. Yerlerine fiks edilmiş mıknatısların arasında herhangi bir şey olmuyor gibi görünür. Eğer bu mıknatıslar arasında bir manyetik alanın varlığını göstermek istersek, ikisi arasına demir tozları koyabiliriz veya bir pusulayı mıknatısların yanına getirebiliriz veya iki mıknatısın arasına elektrik yüklü bir parçacık gönderip parçacığın sapmasını gözleriz vs. Fakat bütün bu işlemler aslında mıknatıslarla demir tozu veya yüklü parçacık arasında *başka birtakım nedensel bağlantılar* oluşturmaktan başka bir şey değildir. Yani iki mıknatısın arasındaki manyetik alanı ve çekimi ancak bu mıknatıslarla başka şeyler arasında yeni nedensel bağlantılar yaratarak fark edebiliyoruz; başka şekilde bu etkileşimin varlığını saptamamız mümkün değil.

Sorumuzu genelleştirelim: Herhangi bir nedensel etkileşimin “kendisini” (ya da “içini”) gözleyebilir miyiz yoksa o nedensel etkileşimin varlığını ancak birtakım “araçlar” vasıtasıyla mı fark ederiz? C ve E arasındaki nedensel etkileşimi gözlemek ya da fark etmek demek duyu organlarımızı o nedensel etkileşimin bir bölümü ile nedensel etkileşime geçirmek demektir. Yani bir nedensel etkileşimi gözlemek o etkileşimin bir kısmını o etkileşimden kopararak duyu organlarımıza yöneltmekle olur. (Fakat o nedensel etkileşime müdahale ederek o etkileşimin bir kısmını duyu organlarımıza yöneltirken bu etkileşimi yok edecek veya adamakıllı bozacak kadar abartılı yapmamalıyız bunu. Örneğin iki mıknatıs arasına elektrik yüklü çok büyük bir nesneyi hızla gönderirsek o nesne mıknatısları parçalayabilir veya mıknatıslık özelliklerini ortadan kaldıracaktır.) Biz bir nedensel etkileşimin sonuçlarını gözleriz ama etkileşimin kendisini, etkileşim sırasında C ve E arasında “ne olup bittiğini” gözleyemeyiz.

C ve E gibi iki şey arasındaki nedensel bir etkileşimde üçüncü taraflar o etkileşimin kendisini gözlemekten zorunlu olarak dışlanırlar. Bu durum yeşil bir nesneye bakan bir kimse için de geçerli olabilir diye düşünüyorum. Kişinin beyni ile yeşil nesne arasında

bir nedensel etkileşim vardır ve bizler üçüncü taraflar olarak bu etkileşimi gözleyemeyiz. Bu etkileşim kişinin beyni ile yeşil obje arasında “mahrem” (intimate) bir şeydir, dışarıdan gözlenemez.

Daha da fantastik iklimlere yelken açarak, iki mıknatıs birbirlerini çekerken birtakım niteler (qualia) deneyimliyorlar olmasın sakın, diyemez miyiz? Bu eğer böyleyse bunun böyle olup olmadığını bizim keşfetmemiz mümkün değil. Çünkü, dediğim gibi, bizim o iki mıknatısın birbirini çektiğini anlamamızın yolu o mıknatıslarla başka türden birtakım nedensel ilişkilere başvurmaktır—mıknatısların arasına yüklü bir parçacık gönderip o parçacığın yolundan sapışını gözlemek gibi. Ama mıknatıslar ve parçacığın etkileşimi mıknatısların kendi aralarındaki etkileşimden ve “yaşadıklarından” apayrı bir şey. (Belki de parçacıkla mıknatıslar arasındaki etkileşim de bambaşka birtakım niteler üretiyor; bu niteler iki mıknatısın kendi aralarındaki etkileşimde ortaya çıktığını düşündüğümüz nitelerden bambaşka niteler olsa gerek.)

Benzer durum her nedensel etkileşimde oluyor olabilir: örneğin bir telden elektrik geçerken, tel elektriğin geçişini yaşıyor. Biz o geçişi yaşamıyoruz, gözlemeye çalışıyoruz, voltmetre bağlayarak ya da telin yakınına koyduğumuz bir pusulanın sapmasına bakarak.

Diyebilirsiniz ki, peki o halde o iki mıknatıs bilinçli mi, birer bilinç taşıyorlar mı? Sanırım bilinç sahibi olmak için sadece niteler yetmiyor (bunu “Zombies and Phenombies” makalesinde belirttik). Bizim bilinçli olmamız muhtemelen yaşadığımız niteleri (ya da onların kopyalarını) hafızamızda depolayabilmemiz sayesinde. Depolayamasaydık fenombi olurduk. Tabiatdaki cansız nesnelere birer fenombidir, belki de. Şu olabilir mi acaba: örneğin acı nitesi tabiatta çok yaygın olarak ortaya çıkıyor aslında ama onu bizlerdeki gibi depolayacak bir şey mıknatıslarda, taşlarda, yıldırımlarda, bitkilerde, ateşte ısıtılan demir parçalarında vesaire şeylerde yok. (“Acı cansız tabiatda da var” derken Leibniz’in çok zayıf algılamalara sahip “alt düzey” monadlarının da kulaklarını çınlatmış oluyoruz.) Tabii insanlar ve gelişmiş hayvanların beyinleri dışında taşlarda, şimşeklerde, bitkilerde falan bazı nedensel etkileşimler sonucu beliren niteler bizim tanışık olduğumuz nitelerden son derece farklı, hayal bile edemeyeceğimiz türden niteler olabilir.

Zihin felsefesinde şöyle bir sorundan bahsedilir. Niçin beyindeki M elektro-kimyasal prosesleri o kişide mavi algısı (nitesi) oluşturuyor ve K elektro-kimyasal prosesleri kırmızı algısı oluşturuyor da bunun tersi değil? Yani M prosesinde ne var ki M mavi deneyimiyle sonuçlanıyor da kırmızı deneyimiyle sonuçlanmıyor? Bunun açıklaması nedir? Bu zor soru zihin felsefesinde “açıklama gediği” (explanatory gap) problemi olarak bilinir. Şu ana kadar söylediklerimden şöyle bir sonuç çıkıyor gibi: kırmızı ve

mavi deneyimlerimizin mahremiyeti, içselliği, yani üçüncü şahısların gözlemesine kapalı olması yüzünden açıklama gediği problemi çözümsüz bir gizem olarak kalmaya mahkum.

Ben şu ana kadar panpsişizme epey göz kırpacak şekilde konuştum. Peki ben bir panpsişist miyim? Bu devirde panpsişist olmak zor. Çünkü panpsişizm gizemli ve gizemci bir görüş olarak algılanıyor ve zamanımızda taraftarı az olan bir görüş. Ama yine de geçmişte olduğu gibi zamanımızda da panpsişist olan zihin felsefecileri var (Galen Strawson gibi). Panpsişizm için asıl motivasyon belirimciliğe (emergentism) duyulan tepki. Belirimciler bazı cansız ve bilinçsiz maddi yapılar beyindeki gibi yeterli karmaşıklığa ve uygun bir organizasyona ulaştıklarında o yapılarda zihin ve bilincin zuhur ettiğini, yani beliriverdiğini söylüyorlar. Panpsişistler ise böyle bir belirivermenin son derece açıklanamaz ve gizemli bir şey olduğu kanısındalar. Panpsişistlere göre, madem belirimcilik akla yakın bir görüş değil, o zaman evrende en küçük maddi nesnelere bile son derece zayıf da olsa bilinç kırıntıları (proto-mentality) olduğunu postüle etmeliyiz; aksi halde materyal bir evrende zihnin ve bilincin ortaya çıkmasını açıklayamayız. Onlara göre, beyni oluşturan atomlardaki çok zayıf bilinçler beynin uygun organizasyonu sayesinde birbirlerini güçlendirerek bildiğimiz zihin ve bilinç fenomenlerini ortaya çıkarıyorlar.

Benim ise pansişizme daha değişik bir yoldan ulaştığıma dikkatinizi çekerim. Ben yeşil algısı örneğinde olduğu gibi, beynin yeşil algısının o beynin neresinde olabileceği sorusunu sorarak, bunun cevabının ancak beyinle yeşil obje arasındaki etkileşimin mahremiyetinde ya da içselliğinde gizli olsa gerek dedim. Buradan da başka nedensel etkileşimlerde de (örneğin iki mıknaş arasındaki etkileşimde de) böyle gizli, içsel unsurlar olabileceğine dikkati çektim.

Bu arada şu ilginç notu da düşeyim: Batı felsefesinin ilk filozofu addedilen Thales, mıknaşlar ve bazı durumlarda kehribar, kendiliklerinden hareket edebildiklerine göre onlarda zihin olmalıdır demiş!

Şimdi de az önce bir nedensel etkileşimin “içinin” mahrem olup dışardan gözlenemeyeceğine dair söylediklerimle “nedensel zorunluluk” dediğimiz şey arasındaki bir benzerlikten söz edeyim. Bir neden ve onun sonucu arasındaki sürekli eşlik etme ilişkisini nasıl açıklayacağız? Örneğin bir kibriti ne zaman çaksam (belli şartlar altında) kibrit alev alır. Burada kibriti çakmam neden, alevin çıkması ise sonuçtur. Kibritin çakılmasıyla alevin çıkması arasındaki sürekli birlikteliği nasıl açıklayabiliriz; yani niye bu iki olay her zaman birlikte oluyor? (“Belli şartlar altında” demeyi unutmayalım tabii; örneğin kibrit ıslaksa onu çaktığımda alev çıkmaz.) Bir neden ile onun sonucunun düzenli olarak birlikte bulunmasının açıklaması nedir? Bazı

felsefeciler buna şöyle cevap verirler (ki bu felsefecilere “nedensel zorunlulukçu” (necessitarian) denir): Neden ile sonucun her zaman birlikte oluşmasının açıklaması bu iki olay arasındaki nedensel zorunluluktur (causal necessity). Neden, sonucunu ortaya çıkmaya adeta “zorlar”; bu yüzden nedenin ardından sonuç meydana gelir. Fakat bu nedensel zorunluluk gözlenebilir bir şey değildir, çünkü o zorunluluk neden ile sonucunun etkileşiminin “içinde” olan—mahrem—bir şeydir; o etkileşimin dışında kalan şeylere, örneğin bizim gözlemimize açık değildir. (Hume da nedensel zorunluluk diye bir şey varsa bile onu gözleyemeyeceğimizi söylemişti.) Eğer iki olay arasında bir nedensel etkileşim varsa biz o etkileşimin varlığını ancak “dışsal araçlar” yardımıyla fark edebiliriz—örneğin kibritten ve alevden gözümüze yansıyan ışınlar vasıtasıyla, ki bu ışınlar kibrit ve alev arasındaki etkileşimin asli unsurları değil, dışsal göstergeleridir. Demem şu ki, eğer nedensel zorunluluğa inanan bir felsefeci iseniz, iki miktatın etkileşimi sırasında bizim gözleyemeyeceğimiz, nüfuz edemeyeceğimiz bir şeylerin olduğunu kabul etmekte zorluk çekmezsiniz.

- Sizce günümüz zihin felsefesinin en temel problemleri nelerdir? Zihin felsefesinde günümüzde hangi görüş ya da teoriler daha çok dikkatinizi çekiyor?

- En temel problem tabii zihin ve beyin arasındaki ilişkinin tam olarak ne olduğu problemi. Bu konuda günümüzde işlevselcilik dışında “genişletilmiş zihin hipotezi” (extended mind hypothesis) ve İngilizce adıyla “supervenience theory” gibi materyalist teoriler gündemde. Düalizm, özellikle töz düalizmi (substance dualism) artık çok popüler değil ama ortadan kaybolmuş da değil. Nitelerin nasıl ortaya çıktığı (“bilincin zor problemi” (hard problem of consciousness) diye bilinen problem) ve yönelimsellik olgusunun nasıl açıklanacağı sorunları var (Fred Dretske, Jerry Fodor, Robert E. Cummins). Açıklama gediği problemi (Joseph Levine) hep gündemde. Elemecilik (eliminativism) (Paul ve Patricia Churchland) ve az önce epeyce sözünü ettiğim panpsişizmin ne kadar savunulabilir olduğu tartışmaları var. Bilincin nasıl oluştuğunu hiçbir zaman açıklayamayacağımızı, çünkü bu açıklamayı yapabilmek için gerekli bilişsel yapıya sahip olmadığımızı, zorunlu olarak sahip olmadığımızı, savunan görüşler (mysterianism) var (Colin McGinn). Belirimcilik (emergentism) de akıllardaki bir soru. Ayrıca, bilincin ne işe yaradığı ve evrimsel açıdan avantajlarının neler olduğu—yani niye birer felsefi zombi olmadığımız—gibi, yapay bir zihnin mümkün olup olmadığı gibi sorunlar da zihin felsefecilerini cezbediyor.

- Değerli Hocam, son olarak Türkiye’deki zihin felsefesi çalışmalarını yeterli görüyor musunuz? Bu alanda ilerlemek isteyen gençlere tavsiyeleriniz nelerdir?

- Türkiye’deki zihin felsefesi çalışmalarını çok yakından takip edebildiğimi söyleyemem ama şu gözüme çarpıyor: zihin felsefesi Türkiye’de felsefe konularının

içerisinde giderek yaygınlaşan ve popülerleşen bir alan. Zihin felsefesinde yurt dışında Türkiye'yi temsil eden Murat Aydede, Güven Güzeldere ve Umut Baysan var. Bunlardan özellikle ilk ikisi bu alanda ismi duyulmuş kişiler, üçüncüsü ise çok genç yaşta olup olağanüstü üretken ve Oxford Üniversitesinde hocalık yapan bir arkadaş. Tanıdığım birçok insan zihin felsefesine ilgi duyduğunu söylüyor. Murat Arıcı, Hilmi Demir, Erhan Demirciođlu, Nazım Keven, Tufan Kıymaz, Zekiye Kutlusoy Türkiye'de bu alanda çalışan, aklıma gelen bazı isimler. Zihin felsefesi insanlara hem cazip geliyor hem de çok zor bir alan değil. Bir kuantum felsefesi, fizik felsefesi, matematik felsefesi veya mantık felsefesi kadar zor bir alan değil. Bu disiplinin gelişmesi için insanları çok motive etmeye gerek yok, zaten ilgi var. Ancak iyi zihin felsefesi yapmak çok iyi derecede İngilizce bilmeye bağlı. Bu alanda çalışmak isteyenlerin öncelikle İngilizcelerini yeterli bir seviyeye getirmeleri gerekir. MetaZihin dergisinin de Türkiye'deki zihin felsefesi çalışmalarına önemli katkılar sağlayacağına ve önemli bir literatür boşluğunu dolduracağına inanıyorum.

Kaynakça

- Sayan, E. (1988). "A Closer Look at the Chinese Nation Argument." *Philosophy Research Archives*, 8: 129-136. DOI: 10.5840/pr1987/19881332
- Sayan, E. (2012). "Analitik Zihin Felsefesinin Temel Problemlerine Bir Bakış." *Kaygı*, 19: 37-54.
- Sayan, E. ve Aytakin T. (2018). "Being Mindful of Zombies and Phenombies." *MetaZihin*, 1(2): 1-7.

This Page Intentionally Left Blank
